

Platonova filozofija spoznaje

Bungić, Antonia

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:744065>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-21**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru
Odjel za filozofiju
Sveučilišni prijediplomski studij
Filozofija

Zadar, 2024.

Sveučilište u Zadru
Odjel za filozofiju
Sveučilišni prijediplomski studij
Filozofija

Platonova filozofija spoznaje

Završni rad

Studentica:
Antonia Bungić

Mentorica:
doc. dr. sc. Maja Poljak

Komentorica:
doc.dr.sc. Ivana Knežić

Zadar, 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Antonia Bungić**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Platonova filozofija spoznaje** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 27. lipanj 2024.

Sadržaj

Uvod.....	1
1. Život i djelo	2
2. Platonov nauk o Idejama	4
3. Platonova antropologija.....	9
4. Platonova filozofija spoznaje	16
Zaključak.....	23
Sažetak	27
Popis literature.....	29

Uvod

Tema je ovog završnog rada Platonova filozofija spoznaje. Kako bismo razumjeli Platonov nauku o ljudskoj spoznaji, u ovom ćemo radu obraditi njegovu metafiziku i antropologiju kroz metodu analize kako bismo došli do zaključaka vezanih za njegovo razumijevanje ljudskog spoznajnog života. Ovaj rad je podijeljen u četiri glavna dijela. Prvo poglavlje upoznat će nas s Platonom, njegovim životom te značajnim utjecajima koji su oblikovali njegovu filozofsku misao. Drugo poglavlje nosi naziv Platonov nauka o Idejama u kojem smo definirali značenje pojma 'ideja' i što ona predstavlja u kontekstu spoznaje. U ovom poglavlju upoznat ćemo se s Platonovim dualizmom koji se očituje u njegovoj metafizici. Treće poglavlje ovoga rada odnosi se na Platonovu antropologiju. U ovom poglavlju donosimo definiciju filozofske antropologije te iznosimo Platonovo razumijevanje odnosa duše i tijela. S obzirom na samu temu ovog završnog rada, iznijeli smo dva Platonova nauka o duši, nauku o njezinoj preegzistenciji te nauku o besmrtnosti duše. Nastavno na ova dva nauka o duši koje je naš autor obradio u svojoj filozofskoj antropologiji, u zaključku rada ćemo iznijeti kritiku Tome Akvinskog, koja je vezana za Platonovo shvaćanje odnosa duše i tijela. Posljednje poglavlje kojim se u ovom radu bavimo je Platonova filozofija spoznaje. Na samom početku, donosimo definiciju filozofije spoznaje te govorimo o spoznaji kao umskoj djelatnosti. U središnjem dijelu ovog poglavlja bavimo se Platonovom teorijom spoznaje, a obrada iste temeljena je na njegovim djelima *Država* i *Teetet*. Iz djela *Država* ćemo izdvojiti prisodobu o crti putem koje ćemo iznijeti Platonove stupnjeve spoznaje te mit o špilji koji upućuje na put ka spoznaji svijeta Ideja. Vezano uz ovo poglavlje, u zaključku je iznesena kritika teorije urođenih ideja koja je utemeljena na metafizičkim i epistemološkim principima aristotelovsko-tomističke tradicije. U svrhu izrade ovog završnog rada usmjerili smo se na proučavanje Platonovih izvornih djela, koja ćemo koristiti kao primarnu literaturu te na sekundarnu literaturu, radi dobivanja jasnijeg uvida u Platonovu filozofiju spoznaje. Cilj ovog rada je dobiti dublji uvid u Platonovo shvaćanje ljudskog spoznajnog života pritom uzimajući u obzir dijelove njegove metafizike i antropologije koji su izravno utjecali na temeljne zaključke njegove filozofije spoznaje. Poticaj za izradu ovog rada o Platonovoj teoriji znanja proizlazi iz interesa za dubljim razumijevanjem Platonove filozofije. Odabrana tema važna je u suvremenom smislu jer je suvremeno doba obilježeno materijalizmom koji reducira svijet i čovjeka isključivo na

materiju te je stoga važno proučiti misao starijih utjecajnih filozofa koji su imali cjelovitiji pogled na čovjeka i svijet.

1. Život i djelo

Platon je rođen 428./427. godine pr. Kr. u Ateni te je živio do 348./347. godine pr. Kr. Njegov je filozofski nauk imao snažan utjecaj na oblikovanje sustava kasnijih filozofa pa je tako Platon jedan od najznačajnijih filozofa antičkog razdoblja i svih vremena.¹ Odrastao je u bogatoj, aristokratskoj obitelji što je otvorilo mogućnost kvalitetnog obrazovanja. Platon je bio zainteresiran za filozofiju, ali i za politiku te stvaranje idealnih uvjeta za politički život Atene. Živio je u doba kada je u Ateni vladao nemir zbog borbe između demokratske Atene i Sparte, koja je bila aristokratska. U to je vrijeme također bio peloponeski rat u kojem je Atena doživjela poraz. U Ateni je tada bila demokratska vlast, koje Platon nije bio pristalica. Platon zaključuje o političkom životu u svom djelu *Državnik*, u kojem naglašava važnost filozofije pomoću koje se može znati što je u društvenom, kao i u životu pojedinca pravedno. Stoga, na vlasti bi trebali biti filozofi.² Za njega je tako najviša mudrost o svemu upravo filozofija jer ona omogućuje da život čovjeka počiva na znanju. Filozofija, politički život i poezija, zaokupili su Platona, a svi su ti interesi bili usmjereni ka potrazi za mudrošću. Platonov učitelj bio je Sokrat. Platon je Sokratov učenik postao s dvadeset godina te je imao snažan utjecaj na njegov filozofski nauk što je vidljivo u Platonovim djelima. Platon je pisao djela u formi dijaloga, u kojima koristio Sokrata kao glavnog lika, dok su se sugovornici s obzirom na tematiku djela mijenjali.³ Platon je u svojim djelima koristio dijaloge jer je smatrao kako filozofske probleme treba razložiti u obliku izmjene teza i antiteza kako bi se došlo do rješenja problema. Na početku njegova filozofskog proučavanja, Platon se po uzoru na Sokrata bavio istraživanjem etičkih tema, što je bio odmak od dotadašnjeg predmeta istraživanja, što je bilo počelo svijeta. Određenje etičkih pojmova i okretanje etici bilo je uvjetovano Sokratovim mišljenjem da je znanje pretpostavka etičnosti, a svako neispravno etičko djelovanje proizlazi iz neznanja. Stoga, bilo je važno definirati etičke pojmove jer ih je, prema Sokratu i Platonu, moguće spoznati i oni kao takvi mogu biti otkriveni, a da bismo mogli ispravno djelovati moramo posjedovati znanje o njima. Poticaj u tom smjeru Platon je

¹Usp., F. Copleston, *Istorija filozofije*, sv. I., Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1988., str., 221.

² Usp., B. Bošnjak, *Povijest filozofije*, sv. I., Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1993., str., 164.

³ Usp., W. Turner, *Plato and Platonism*, u: „Catholic Encyclopedia“, <http://www.newadvent.org/cathen/12159a.htm>, (pristupljeno 28.3.2024.).

dobio od Sokrata kojem se u povijesti filozofije pripisuje otkriće općeg pojma za kojeg je Sokrat tvrdio da njegovo značenje čovjek može spoznati i da zahvaljujući tome može formulirati opće norme ljudskog etičkog djelovanja.⁴ Početna točka Platonovog filozofskog promišljanja bila je istražiti i odrediti etičke principe i pojmove, što je ujedno usmjerilo njegov budući put u oblikovanju nauka o Idejama, koje su za Platona uzrok i uzor svemu što postoji. Kako je već prethodno navedeno, u njegovoj filozofiji mijenja se predmet filozofskog istraživanja, to više nije materijalni svijet koji je promjenjiv pa je tako predmet mišljenja, nego je to svijet Ideja koji je predmet znanja.⁵

Platon je imao tri velika putovanja na Siciliju, u Italiji. U četrdesetoj godini života odlučio se za prvo dugo putovanje, a svrha je bila obrazovna. Njegova zaokupljenost filozofijom i političkim životom nastavila se i u Italiji gdje je stekao nova iskustva provodeći vrijeme s pitagorejcima te u orfijskim i dionizijskim krugovima. Nakon prvog povratka iz Italije, Platon je 387. godine pr. Kr. osnovao školu koja se nazivala Akademija, a ta je škola, uz školu učitelja retorike Isokrata, predstavljala prvu ustanovu u Grčkoj u kojoj se stjecalo više obrazovanje. Platonova je Akademija bila vrlo cijenjena, a život učenika Akademije bio je usmjeren na usavršavanje intelektualnih sposobnosti te su se izučavale mnoge znanosti poput politike, retorike, etike, logike, matematike, astronomije, zoologije i botanike. Jedan od Platonovih učenika bio je i Aristotel. Osim što je bio učenik, Aristotel je predavao na Akademiji sve do Platonove smrti, a nakon napuštanja Akademije osniva svoju filozofsku školu Licej te gradi svoj vlastiti filozofski sustav. Platonov boravak u Akademiji bio je prekinut s još dva putovanja na Siciliju, a cilj putovanja bila je provedba njegovih državno-teorijskih razmišljanja, iako, njegovi pokušaji nisu rezultirali uspjehom. Nakon povratka iz Italije, Platon je ostatak svog života posvetio filozofskom radu te su u tom razdoblju nastala njegova mnoga značajna djela.⁶

Platonova djela mogu se svrstati s obzirom na period u kojem su nastala pa ćemo nastavno na to iznijeti djela svrstana u četiri grupe. Prva grupa odnosi se na Sokratovski period koji je vezan uz njegova učitelja Sokrata, a tematski je usmjerena na etičko-pojmovno raspravljanje gdje su vrlina i znanje identični. Prvom periodu Platonova stvaranja pripadaju djela: *Apologija*, *Protagora*, *Kriton*, *Ijon*, *Lahet*, *Lisid*, *Harmid*, te dva djela, nama za rad tematski značajna, *Država*, I. knjiga koja govori o pravednosti te djelo *Eutifron*, u kojem Platon govori

⁴ Usp., B. Bošnjak, *Povijest filozofije*, sv. I., Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1993., str., 165-167.

⁵ Usp., *ibid.*, str., 166-167.

⁶ Usp., M. Erler, *Platon*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2008., str., 20-24.

o pobožnosti.⁷ Sljedeća grupa djela pripada prijelaznom periodu, a tematizira nauk o duši, njezinoj preegzistenciji te odbijanju sofističkog nauka, a djela jesu: *Gorgija*, *Menon*, *Kratil*, *Meneksen*. Trećoj periodizacijskoj grupi pripadaju djela zrelog doba, a Platon iznosi svoj nauk o Idejama: *Simpozij*, *Fedon*, djelo koje se odnosi na nauk o besmrtnosti duše, *Država* II-X., *Fedar*. Posljednjoj grupi djela pripada period Platonovih kasnih djela u kojima iznosi značenje Ideja, a djela jesu: *Teetet*, u kojem Platon govori što je znanje i što je neznanje, *Parmenid*, o dijalektici ideje, *Sofist*, *Državnik*, *Fileb*, *Timej*, *Kritija*, *Zakoni*, *Dodatak zakonima*.⁸ *Eutifron* je djelo koje govori o pobožnosti, a određeno je kao aporijski dijalog jer se želi odrediti 'Što je to pobožno?'. Djelo *Menon* je Platonov dijalog koji se bavi definiranjem vrline, a u djelu se iznosi teorija sjećanja. *Parmenid* je djelo koje propituje nauk o idejama, kroz dijalog mladog Sokrata i Parmenida, razvijen u Platonovim ranijim djelima, a raspravlja se o idejama sličnog i nesličnog te o jedinstvu i mnoštvu. U djelu *Fedon* Platon kroz Sokrata iznosi svoj nauk o duši usmjeren na njezinu besmrtnost, a radnja se odvija na dan Sokratova smaknuća. *Država* je Platonovo djelo u deset knjiga napisano u formi dijaloga, gdje se iznose mnoge teme, a značajna tema za ovaj rad je podjela dijelova duše u svrhu razumijevanja njegove filozofske antropologije te razumijevanja njegove filozofije spoznaje u odnosu na razumski dio duše koji je važan u spoznajnom životu čovjeka. Platon donosi prisposode koje na metaforički način objašnjavaju njegov dotadašnji nauk. *Teetet* je djelo u kojem Platon govori o znanju i unosi razliku između znanja i neznanja.⁹ Platon, kao veliki filozof svog vremena, svoje mjesto u filozofiji pronalazi i danas jer su njegove ideje donesene godinama u prošlost, primjenjive na mnoga tematska područja koja zaokupljaju suvremenu misao.

2. Platonov nauk o Idejama

Za razumijevanje filozofskog sustava mnogih filozofa potrebno je poznavanje njihovog poimanja pojma 'ideje'. Ideja¹⁰, shvaćena kao filozofski pojam, ima raznovrsna značenja.

⁷ Usp., B. Bošnjak, *Povijest filozofije*, sv. I., Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1993., str., 169-170.

⁸ Usp., *ibid.*, str., 169-170.

⁹ M. Erler, *Platon*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2008., str., 31-36.

¹⁰ „Ideja (grč. *idéa*: misao, pojam), mnogoznačan pojam grčke filozofije koji označuje i neki subjektivni misaoni sadržaj (pojam, zamisao, predodžbu) i objektivni aspekt neke pojave (oblik, bit, model). Etimološki, prema grč. *ideîn*: vidjeti, riječ ideja izvorno označuje način i oblik u kojem se prikazuju stvari i pojave“ (*Ideja*, u: „Hrvatska enciklopedija“, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/ideja>, (pristupljeno 15.3.2024.)) „Ideja (od grč. *ideîn* = gledati, vidjeti: *idéa* = lik, ideja), slika, oblik, izgled, uzor svih bića, pojam“.¹⁰ (M. Mišić, *Rječnik filozofskih pojmova*, Verbum, Split, 2000., str., 114.).

Kako bi razumjeli Platonov svijet Ideja, u ovom poglavlju govorit ćemo upravo o njegovom shvaćanju tog pojma. Ideja je kao filozofski pojam prošela mnoge filozofske sustave različitih filozofa. Ideja u tom smislu može biti objekt spoznaje, dakle ono što se razumski spoznaje ili pak instrument ili sredstvo kojim dolazimo do spoznaje, odnosno ono čime razumski spoznajemo.¹¹ Za one kojima ideja predstavlja objekt spoznaje ili cilj spoznaje, spoznavši ideju postiže se punina spoznaje, a za one kojima ideja predstavlja sredstvu ili instrument spoznaje, spoznajom ideje dolazi se do djelomične spoznaje, jer je objekt spoznaje pojedinačno biće koje u sebi uključuje univerzalni element (njegovu bit koju ideja predstavlja) i pojedinačne elemente koji to biće čine individualnim bićem koje se razlikuje od svih pripadnika iste vrste. Stoga, spoznajom ideje ne zahvaćamo cjelokupno biće nego samo onaj njegov univerzalni element koji ta ideja predstavlja, a to je njegova bit. Ideja u današnjem govoru ima različito značenje od filozofskog značenja ideje, a ona se odnosi na svaku umsku predodžbu. Ideja je za Platona subzistentno biće različito od kontigentnih stvari koje su osjetilne pa tako promjenjive i propadljive.¹²

Platon je istaknuo ideju kao značajan pojam za shvaćanje stvarnosti koji je putem njegova utjecaja oblikovao mnoge filozofske sustave nakon njega. Platon je ideju razumijevao kao objektivan entitet, Ideju kao objektivnu stvarnost koja egzistira izvan našeg uma, u svijetu Ideja. Platon je zbog postavljanja ideje u centar svog filozofskog sustava idealist. S obzirom na idealizam kao filozofsku teoriju, ideja zauzima glavno mjesto u razumijevanju svijeta. Kod Platona ideja ima mjesto u njegovoj metafizici i u njegovoj filozofiji spoznaje. Budući da je tema ovog rada njegova filozofija spoznaje, mi ćemo se fokusirati na važnost koju ideja ima u njegovoj spoznajnoj teoriji. Drugim riječima, najveći naglasak će biti na njegovom epistemološkom idealizmu. Epistemološki idealizam može biti objektivni i subjektivni idealizam. S obzirom na epistemološko razmatranje, Platon je bio objektivni idealist. On je smatrao da je svijet Ideja, koji je duhovna stvarnost, jedina objektivna stvarnost i ono prema čemu je čovjek u svojoj spoznaji usmjeren. Spoznaja je dakle utemeljena na objektivnim idejama izvan čovjeka koje su univerzalne pa tako zajedničke svim ljudima. Ideje su istinite pa shodno tome i znanje o njima je istinito. Objektivni idealizam upućuje na transcendenciju spoznaje koja se dešava u spoznajnom činu. Subjekt spoznaje, čovjek, izlazi iz samoga sebe

¹¹ Usp., M. Maher, *Idea*, u: „The Catholic Encyclopedia“, <http://www.newadvent.org/cathen/07630a.htm>, (pristupljeno 15.3.2024.).

¹² Usp., M. Mišić, *Rječnik filozofskih pojmova*, Verbum, Split, 2000., str., 114.

jer je objekt spoznaje, koji je drugačiji od njega samoga, izvan njega i on taj objekt u spoznajnom činu zahvaća. Na taj način dolazi do transcendencije u spoznajnom činu.¹³

Subjekt spoznaje u Platona je čovjek koji dolazi do objekta spoznaje, Ideje. Detaljnije ćemo o filozofiji spoznaje govoriti nešto kasnije, ali važno je imati na umu kako je za razumijevanje Platonove filozofije spoznaje neophodno znanje o njegovom metafizičkom nauku koji ćemo u nastavku izložiti. Kao što smo vidjeli u prethodnom paragrafu, Platon ima specifično značenje ideja u svom filozofskom sustavu. Da bismo mogli ispravno interpretirati njegovu misao važno je da se upoznamo s njegovim značenjem pojam 'ideje'.

Pojedinačne stvari spoznajemo osjetilnim opažanjem koje je nesavršeno znanje, dok je savršeno znanje spoznaja Ideje koja je moguća isključivo kao umska spoznaja. Ono što je pojedinačno i što spoznajemo osjetilima nesavršeno je znanje jer su te pojedinačne stvari promjenjive, propadljive i bitno različite od ideja koje su vječne, nepromjenjive i stoga savršene pa spoznajom istih dolazimo do savršenog znanja. Ideje su univerzalne i nalaze se u transcendentalnom svijetu Ideja koji je odvojen od osjetilnog svijeta. Iako, konkretne pojedinačne stvari u idejama pronalaze uzore, one su kopije ideja, njihove nesavršene kopije. Pojedinačne stvari moguće je svrstati u određenu, njima svojstvenu vrstu, a to je moguće putem njihovog participacija u jednoj univerzalnoj ideji. Pojedinačne stvari su kopije univerzalnih ideja, one oponašaju (grč. *μίμησις*) ideje i zbog oponašanja mogu biti samo kopije koje su nesavršene.¹⁴ Polazišna točka u oblikovanju Platonova filozofskog sustava u kojem je Ideja okosnica, bio je Sokratov opći pojam kojim se koristio kako bi odgovorio na sofistički skepticizam i relativizam. Za Sokrata, znanje je moguće ostvariti putem pojmova koji su upućivali na bit svake stvari na koju se pojam odnosi. Razlika Sokratovog nauka i kasnijeg Platonovog je u tome da je pojam za Sokrata princip znanja, a za Platona princip Bića. Platon pojam zamjenjuje Idejom, stoga možemo reći da je kod njega filozofija „znanost *par excellence* (*επιστήμη*)“¹⁵, ona je prava znanost do koje dolazimo spoznajmo Ideje.¹⁶ Kako bi spoznali univerzalnu ideju potrebno je nadići osjetilno, potrebno je usmjeriti pogled ka pravoj stvarnosti, a to je svijet Ideja.

¹³ Usp., *Idealizam*, u: „Hrvatska enciklopedija“, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/idealizam>, (pristupljeno 18.3.2024.).

¹⁴ Usp., M. Maher, *Idea*, u: „The Catholic Encyclopedia“, <http://www.newadvent.org/cathen/07630a.htm>, (pristupljeno 15.3.2024.).

¹⁵ M. Erler, *Platon*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2008., str., 17.

¹⁶ Usp., W. Turner, *Plato and Platonism*, u: „Catholic Encyclopedia“, <http://www.newadvent.org/cathen/12159a.htm>, (pristupljeno 28.3.2024.).

Za kontemplaciju ideja potrebna nam je prava metoda. Za Platona to je dijalektička metoda. Dijalektička metoda pripada razumu, on kontemplira o onome što je nužno, univerzalno i nepromjenjivo, a to su Ideje. Objekt spoznaje je Ideja koja postoji sama po sebi: „Budući da je to što jest samo po sebi, a ne po drugome, ono što jest istovjetno je sebi i utoliko ima samo jedan vid ili lik, onaj vlastiti“¹⁷, ona nije subjektivna i postoji kao objektivni objekt spoznaje koji postoji izvan ljudskog uma.¹⁸ U Platonovim ranim dijalozima raspravlja se o definicijama. Kroz dijaloge se pokušava doći do pravog značenja pobožnosti, hrabrosti, ljepote, umjerenosti, a sam dolazak do pravog značenja implicitno je bio dolazak do ideje pobožnosti, hrabrosti, ljepote i umjerenosti.¹⁹ U djelu *Država* odvija se dijalog Sokrata i Glaukona koji govore o lijepom i lijepom po sebi, odnosno ideji lijepog. Sokrat objašnjava Glaukonu da je Ideja lijepog ljepota po sebi, a lijepe osjetilne stvari imaju samo udio u toj ideji. Također, poimanje koje je usmjereno na ideju je spoznaja, a poimanje onog što je nalik ideji je mnijenje.²⁰ Iz tog slijedi da je spoznaja ideje pravo znanje i prava znanost. Sokrat izdvaja filozofe kao one koji dohvaćaju ideje, te ističe „kada su dakle filozofi oni, koji mogu domašiti ono, što se uvijek u istome istovjetno nalazi, a oni, koji to ne mogu, nego lutaju među mnoštvom i raznolikošću, nisu filozofi“.²¹ Spoznajom Ideja prestajemo lutati u osjetilnom svijetu koji je nalik svijetu Ideja, svijetu koji je kopija i koji mu je nalik. Spoznajom ideje otkriva se ono univerzalno i trajno, istome istovjetno u toj raznolikosti i mnoštvu. U Platonovu dijalogu *Lahet* Sokrat govori o hrabrosti te navodi brojne načine na koje se može očitovati sama hrabrost kroz ljudsko djelovanje, ali i dalje postoji pitanje što je hrabrost, što je ono isto u svim tim različitim djelovanjima. Platon kroz dijaloge želi doći do pravog značenja tih kreposti jer da bi država bila idealna potrebno je da građani takve države žive kreposno. Da bi čovjek mogao postati krepostan, potrebno je da on spozna što je određena krepost, jer bez znanja o tome, on ne može biti krepostan.²² U Platonovu dijalogu *Eutifron* eksplicitno nalazimo objašnjenje Ideje pri čemu se služi Idejom svetog i pobožnog. Sokrat govori svećeniku Eutifronu: „Sjeti se samo da nisam od tebe zahtijevao da me poučiš u jednome ili dva od više slučajeva pobožnoga, nego o samoj ideji po kojoj je sve pobožno pobožno. Jer ti si sam rekao da je po jednoj ideji sve bezbožno bezbožno, a pobožno

¹⁷ P. Šegedin, *Pojam uma u Platona*, Matica hrvatska, Zagreb, 2012., str. 206-207.

¹⁸ Usp., M. De Wulf, *History of Medieval Philosophy*, sv. 3, London: Longmans, Green & Co., 1909., str. 17-19.

¹⁹ Usp., D. Ross, *Platonova teorija ideja*, Kruzak, Zagreb, 1998., str., 11.

²⁰ Usp., Platon, *Država*, 476c-d

²¹ *Ibid.*, 484b

²² Usp., D. Ross, *Platonova teorija ideja*, Kruzak, Zagreb, 1998., str., 11-12.

pobožno“.²³ Kako je već prethodno navedeno, za kreposan život, potrebno je poznavati ideju pa Sokrat nastavlja: „Dakle, pouči me, što je sam taj lik, da bi gledajući u njega i služeći se njime kao uzorom mogao za ono što je takvo, a što radiš bilo ti ili ko drugi, tvrditi da je sveto, a za ono što nije takvo, poricati“.²⁴ Obilježja ideja jesu da su one nepromjenjive, duhovne i jedinstvene „jer je svaka ideja identična sa sobom, nema svojstva, nego sam ono za što je ideja“.²⁵ U prolaznosti materijalnog svijeta, potrebno je pronaći ono zajedničko, jedno u mnoštvu, a tu svoju ulogu prolazi ideja.²⁶ Sokrat također spominje Ideju sličnosti i onu suprotnu – nesličnosti te objašnjava kako ona neslična bića sama nisu postala slična kao ni slična bića neslična nego tek svojim sudjelovanjem u jednom i drugom. Ono što je jedno se može pokazati kao mnogo, a što je mnogo se ne može pokazati kao jedno. Jedno sudjeluje u mnoštvu.²⁷ Ono što je jedno jest ideja, ona nije ni slična ni neslična, ona je jedna za sebe. Postoji samo jedna ideja pravednog, lijepog ili pak dobrog. Najviša Ideja za Platona je ideja Dobra, ona je također nazvana Savršeno. Ideja Dobra je Apsolut, najviši predmet znanja i njemu sve teži. Ideju Dobra Platon uspoređuje sa Suncem. Za aktualizaciju osjetila vida potrebno je Sunce, ali i kako bi osvijetlio predmet koji se promatra. Sunce nije vid, ali je ono uzrok vida, ono omogućava vid. Jednako tako, ideja Dobra omogućuje spoznaju Ideja.²⁸ Ono što Sunce u osjetilnom svijetu omogućava, Ideja Dobra pak omogućava u misaonom svijetu s obzirom na um i predmete mišljenja „Dakle je ideja dobrote ono, što daje istinu predmetima spoznaje i moć spoznaje onome što spoznaje“²⁹.

Pojedinačne stvari u osjetilnom svijetu imaju mnoga obilježja jer neki pojedinačni predmet može biti neke određene boje, veličine ili težine i prema tome se pojedinačni predmeti razlikuju, ali ideja tih stvari nema spomenuta obilježja i svim je tim predmetima zajednička. Pojedinačne stvari su preslike ideja i zbog toga ideje imaju ontološki prioritet u odnosu na pojedinačne stvari jer kako bi uopće mogle postojati preslike, prvo moraju postojati praslke „kao što sjena ne može postojati bez onoga što baca sjenu“.³⁰ Pojedinačne stvari se mijenjaju, propadljive su, nastaju i nestaju, dok su ideje vječne, univerzalne i nepropadljive.. Heraklit, predsokratovac koji je rekao „*panta rei*“ (grč. *πάντα ῥεῖ*), sve teče, sve se mijenja utjecao je na Platonovu misao koja je izgrađena temeljem toga da je materijalni svijet

²³ Platon, *Eutifron*, 6e

²⁴ *Ibid.*, 6e

²⁵ Usp., M. Erler, *Platon*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2008., str., 159.

²⁶ Usp., B. Bošnjak, *Povijest filozofije*, sv. I., Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1993., str., 179.

²⁷ Usp., Platon, *Parmenid*, 129c-d

²⁸ Usp., M. Erler, *Platon*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2008., str., 226.

²⁹ Platon, *Država*, 508e

³⁰ Usp., M. Erler, *Platon*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2008., str., 160-161.

promjenjiv. Istina za kojom svaki čovjek traga je u idejama koje su ono na što treba usmjeriti pogled kako bi spoznali istinu o ovom svijetu.³¹ Prema Platonu ideje su subzistentna bića koja su uzor materijalnom svijetu, materijalni svijet oponaša ideje, on je kopija ideja. Dakle, ta univerzalna, vječna i nepropadljiva bića moraju negdje egzistirati, neovisno i udaljeno od materijalnog svijeta. Za Platona to je svijet Ideja.

U djelu *Timej* Platon kroz govor Timeja iznosi svoj nauk o svijetu Ideja i materijalnom svijetu, tko ga je i kako oblikovao. Onaj tko je oblikovao morao se u oblikovanju osvrnuti na već postojeći oblik, nepromjenjivi model prema kojem stvara. Tvorac materijalnog svijeta se odlikuje dobrotom pa tako i svijet koji stvara mora biti sličan njemu³² „jer bog, želeći da sve bude dobro i da, koliko god je moguće, ništa ne bude loše, uzeo sve što je bilo vidljivo a nije se nalazilo u stanju mirovanja, nego se kretalo bez sklada i reda, i prevede ga iz nereda u red“.³³ Iz kaosa, on je stvorio kozmos. Taj tvorac naziva se Demijurg. Demijurg oblikuje materijalni svijet prema svijetu Ideja, on ne stvara ideje, one su vječne. Prije njegova stvaranja postojale su ideje kao nepromjenjivi arhetipi, prostor te neuređeni svijet nastajanja, neovisno o Demijurgu.³⁴ S obzirom na to da vidljivo koje se spoznaje osjetilima nikada neće moći biti kao ono što se spoznaje umom „gradio je svemir, stavljajući um u dušu i dušu u tijelo“.³⁵ Tako je dakle, kozmos oblikovan tako da ima i um i dušu i kao takav je živo biće.³⁶

3. Platonova antropologija

Antropologija je znanost o čovjeku na što i sam naziv upućuje. Riječ antropologija dolazi od grčke riječi *ἄνθρωπος*, što znači 'čovjek' te od riječi *λόγος*, dakle 'um' ili 'znanost'.³⁷ Disciplina unutar filozofije koja istražuje ljudsku narav s ciljem razumijevanja čovjeka je filozofska antropologija. Filozofska antropologija je filozofska disciplina koja istražuje ljudsku narav i sukladno tome ona utemeljuje filozofiju spoznaje jer ona govori o ljudskom spoznajnom životu, a za razumijevanje ljudskog spoznajnog života važno je poznavanje ljudske prirode. Ljudski spoznajni život upućuje na intelektualnu spoznaju koja je djelatnost

³¹ Usp. T. Kokić, *Pregled antičke filozofije*, Naklada Breza, 2015., str., 146.

³² Usp., D. Ross, *Platonova teorija ideja*, Kruzak, Zagreb, 1998., str., 115.

³³ Platon, *Timej*, 30a

³⁴ Usp., D. Ross, *Platonova teorija ideja*, Kruzak, Zagreb, 1998., str., 116-123.

³⁵ Platon, *Timej*, 30b

³⁶ Usp., *ibid.*, 30b-d

³⁷ Usp. A. Mišić, *Rječnik filozofskih pojmova*, Verbum, Split, 2000, str., 29.

čovjeka i stoga moramo znati tko je uopće čovjek.³⁸ U ovom poglavlju govorit ćemo o Platonovoj antropologiji kako bismo mogli na samom kraju rada donijeti zaključke vezane uz njegovu filozofiju spoznaje.

Platonova antropologija govori o duši i tijelu koji se razlikuju te se ne mogu svesti jedno na drugo. Čovjekova duša ima prvenstvo nad tijelom, ona nadilazi tijelo, ona je ono najdragocjenije u čovjeku. Antropološki nauk koji je dio Platonova nauka ukazuje na nepomirljivu dualnost duše i tijela, prisutnost dva različita principa unutar bića. U Platonovu nauku duša se nalazi u materijalnom tijelu, i iako je duša duhovna, a tijelo materijalno, duša koristi tijelo te postoji određeno međudjelovanje u kojem tijelo utječe na dušu, a taj utjecaj vezan je uz pravilno obrazovanje, fizički odgoj, naslijeđe, umjetnost. Čovjekova duša sastoji se od tri dijela, a to je razumski dio duše, voljni ili srčani dio te požudni dio. Dio duše koji čovjeka čini različitim od ostalih bića, višim bićem, je razumski dio duše.³⁹ Upravo je razumski dio duše onaj po kojem je čovjek viši od svih drugih bića „to je najviši element ili formalno načelo duše, besmrtno i srodno božanskom“.⁴⁰ S druge strane, druga dva dijela duše, voljni i požudni dio, su propadljivi. Dio duše koji je povezan s čovjekovom hrabrošću jest njezin voljni dio, saveznik je uma. Vezan uz tjelesno je požudni dio duše koji se odnosi na tjelesne požude. Kako se duša nalazi u tijelu, i ima svoje dijelove, ti su dijelovi raspoređeni u različite dijelove tijela. Glavi pripada razumski dio duše, voljni dio duše smješten je u prsni koš, dok je požudni dio duše smješten ispod dijafragme.⁴¹ Platon je u svojem djelu *Država* poistovjetio dijelove duše sa staležima u idealnoj državi, pa tako razum pripada vladarima filozofima, volja, odnosno smionost pripada vojnicima i čuvarima, a požudni dio duše ostalim građanima.⁴²

Demiurg, božanstvo koje je iz kaosa oblikovalo svijet, od istoga je stvorio i razumski dio duše i Dušu svijeta. Taj je dio duše tako povezan s božanskim, on je takav da može spoznati svijet ideja. Platon ističe da je Demiurg „sam bio tvorac onog božanskog, a stvaranje svega smrtnog povjerio je svojim potomcima“.⁴³ Drugi dijelovi duše, voljni i požudni, stvorili su nebeski bogovi i povezani su s tijelom i kao takvi ne spoznaju svijet ideja poput razumskog

³⁸ Usp., F. A. Olafson, *Filozofska antropologija*, u: Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/philosophical-anthropology>. Pristupljeno 26. travnja 2024. (pristupljeno 26.4.2024.).

³⁹ Usp., F. Copleston, *Istorija filozofije*, sv. I., Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1988., str. 244.-245.

⁴⁰ *Ibid.*, str. 246.

⁴¹ Usp., *ibid.*, str. 246.

⁴² Usp., T. Kokić, *Pregled antičke filozofije*, Naklada Breza, Zagreb, 2015., str. 152.

⁴³ Platon, *Timej*, 69d

dijela duše.⁴⁴ Duša je ona koja pokreće tijelo, ali i s druge strane, ona pokreće i sebe, tako je ona počelo i izvor kretanja i kao takva na višem je stupnju savršenosti od tijela.⁴⁵ Platon je na dušu gledao kao na božanski dio čovjeka koji je besmrtn i vječan. Za Platona je duša besmrtna i kao takva je neuništiva. Također, duša je preegzistirala i prije spajanja s tijelom koje predstavlja kaznu duši zbog počinjenja grijeha, ona se u ovozemaljskom životu prisjeća svijeta Ideja. Za Platona postoje dva svijeta, svijet Ideja koji je nevidljiv i vječan svijet te materijalni svijet koji vidljiv i propadljiv. Duša teži svijetu Ideja, onom nevidljivom i kao takva mu je slična, dok materijalno i propadljivo tijelo privlači materijalni svijet koji je vidljiv i propadljiv. Spajanje duše i tijela je privremeno, a sudbina duše nakon razdvajanja s tijelom uvjetovana je njezinim djelovanjem tijekom tog života.⁴⁶

Duša pomoću vidljivog i propadljivog tijela ima osjetilnu spoznaju koja je nesigurna i ona teži materijalnim objektima koji su također vidljivi i propadljivi. Duša se služi tijelom kao sredstvom u početnoj fazi procesa prisjećanja, ona se može zaustaviti na ovozemaljskome pa tako tijelo može postati grobnica duše. Kako bi se duša vratila u svijet Ideja ona mora ispuniti poznavanje zakona i težiti ka postizanju pravednosti jer ona teži vraćanju u svijet Ideja, savršenoj spoznaji koju postiže poznavanjem zakona i putem pravednosti, odnosno filozofijom, stoga je moguće reći da je „najbolje stanje za dušu je stanje najvišeg dobra u kojem se čovjek istinski razvija nastojeći postati racionalno i moralno biće, a tada je i sretan“.⁴⁷ Kako bi se uspostavila harmonija i duše i tijela „i za jedan i za drugi slučaj samo je jedan spas: ne vježbati dušu bez tijela ni tijelo bez vježbanja duše, da bi i jedno i drugo očuvali međusobnu ravnotežu i održavali jednaku snagu i zdravlje“.⁴⁸

Posljednje teme iz Platonove antropologije koje su nam važne za razumijevanje njegovog nauka o ljudskoj spoznaji vezane su za besmrtnost duše i preegzistenciji duše. U djelu *Fedon*, Platon dokazuje besmrtnosti duše putem četiri argumenta.⁴⁹ Dijalog se odvija između Sokrata, Kebeta i Simije.⁵⁰ Kebat ukazuje na nužno davanje argumenata u prilog Sokratovoj tezi o besmrtnosti duše jer ona izaziva sumnju kod ljudi „da je više nema, kad se s tijelom rastane, nego propada i gine onog dana, kad čovjek izdiše, te čim se od tijela stane dijeliti i izlaziti, rasprša se poput daha ili dima – i nema je više“.⁵¹ U djelu *Fedon* Platon daje argument o

⁴⁴ Usp., F. Copleston, *Istorija filozofije*, sv. I, Beogradski izdavačko grafički zavod, Beograd, 1988., str. 247.

⁴⁵ Usp., *ibid.*, str. 244.

⁴⁶ Usp., T. Kokić, *Pregled antičke filozofije*, Naklada breza, Zagreb, 2015., str. 151-153.

⁴⁷ *Ibid.*, str. 154.

⁴⁸ Platon, *Timej*, 88c

⁴⁹ Usp., F. Copleston, *Istorija filozofije*, sv. I, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1988., str. 249.

⁵⁰ Usp., Platon, *Fedon*, 70b

⁵¹ *Ibid.*, 70b

besmrtnosti duše, a u dijalogu ga lik Sokrat izlaže upućujući na znanju koje je znanje *a priori*. Čovjek kao razumsko biće ima znanje o matematičkim istinama, o onome što je opće i nužno, neovisno o osjetilnom opažanju materijalnog svijeta. Primjer toga je čovjek koji unatoč nemogućnosti spoznaje matematičkih istina putem osjetila i bez prethodnog obrazovanja, može jasno spoznati matematičke istine, nužno je zaključiti da on već posjeduje to znanje. Prema tome, u odnosu na Platonov filozofski sustav, iz prethodno rečenog možemo zaključiti da je to znanje urođeno, ono je znanje *a priori* i kao takvog ga se duša prisjeća i stoga je proces učenja proces sjećanja (*anamnēsis*)⁵². Ovaj argument govori o preegzistenciji duše, objašnjenje da je postojala.⁵³ U djelu *Fedon*, Kebet upućuje na Sokrata i njegovo razmatranje znanja kao *anamnesis* te uočava da je nužno posjedovati znanje kako bi uopće bilo moguće prisjećati ga jer ako se nečeg prisjećamo, znači da mi to već znamo.⁵⁴ Dakle, duša prije rođenja već od prije posjeduje znanje, ali s rođenjem, ujedinjenjem s materijalnim tijelom, duša zaboravlja to znanje i putem osjetilne spoznaje duša se prisjeća. Duša je prije ujedinjenja s tijelom imala znanje, nije ga primila tijekom rođenja jer nije moguće da se nešto primi i izgubi u isto vrijeme na što Sokrat ukazuje Simiji.⁵⁵ S obzirom da ljudska duša posjeduje određena znanja neovisna o iskustvu, jasno je da ona to znanje već posjeduje i tada se, putem osjetilnog opažanja i zamjećivanja javlja *anamnesis*. Osjetilni opažaji koje dobivamo putem osjetila su nejasni, a kako bi uopće spoznali potrebno je prisjetiti se, prenijeti te nesigurne opažaje na jasne ideje, na ideje koje je duša već spoznala prije ujedinjenja s tijelom. U ovom argumentu Platon, osim što ukazuje na koji način naš duh spoznaje, zaključuje i na preegzistenciju duše koja je bivstvovala u inteligibilnom svijetu ideja gdje je spoznala sve ideje i koja se nakon ujedinjenja s tijelom prisjeća putem osjetila na svijet u kojem je bila i na znanje koje već posjeduje.⁵⁶ Duša se putem osjetilnog opažanja materijalnog svijeta prisjeća svijeta ideja, inteligibilne sfere u kojoj su ideje nepromjenjive, čiste, savršene, nepropadljive, a materijalni svijet bez participiranja na idejama nalik je 'bezličnoj masi'.⁵⁷ Treći argument besmrtnosti duše je njezina različitost od tijela. Tijelo je materijalno, ono se mijenja i propada, ono je smrtno, dok je duša duhovna, ona je nepromjenjiva i vječna i kao takva slična božanskome. Tijelo putem osjetila opaža

⁵² „Anamneza – (grč. "ἀνάμνησις" = sjećanje, ponovno sjećanje onoga što se prije zbililo), u Platonovoj filozofiji *anamnēsis* je proces kojim duša dolazi do istinite spoznaje sjećajući se ideja koje je gledala u svojoj preegzistenciji. Anamnezom čovjek obnavlja onu originalnu viziju i spoznaju inteligibilne forme ili ideje“ (A. Mišić, *Rječnik filozofskih pojmova*, Verbum, Split, 2000, str., 24.).

⁵³ Usp., F. Copleston, *Istorija filozofije*, sv. I., Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1988., str. 249-250

⁵⁴ Usp., Platon, *Fedon*, 73c

⁵⁵ Usp. *ibid.*, 76b-d

⁵⁶ Usp. J.Zovko, *Uvod*, u: Platon, *Fedon*, Naklada Jurčić, Zagreb, 1996., str. 14. – 16.

⁵⁷ *Ibid.*, str. 16.

karakteristike materijalnih predmeta koji su isto tako promjenjivi i propadljivi, a duša spoznaje ideje koje su vječne i nepromjenjive. Duša ima razumski dio koji spoznaje vječne ideje kojima je ona i sama slična, ona je na višoj razini od tijela, ona njime upravlja. Duša je duhovna i kao takva spoznaje nematerijalne, nepromjenjive i vječne ideje.⁵⁸ U djelu *Fedon* Simija pretpostavlja da duša nakon razdvajanja s tijelom nestaje, raspršuje se. Ono što zaista jest, nepromjenjivo, uvijek je isto jer je jedno, dok je mnoštvo poput ljudi ili pak materijalnih predmeta uvijek u promjeni, mijenja se. To jedno, nepromjenjivo, nevidljivo jedino je umu spoznatljivo.⁵⁹ Sokrat Smiji i Kebetu uspoređuje dva načina postojanja, vidljivi i nevidljivi. Čovjek ima tijelo i dušu i jasno je da je tijelo ono vidljivo, a duša nevidljivo. Osjetilno opažanje koje se vrši putem osjetila nesavršeno je jer se spoznaje ono što je promjenjivo i propadljivo, dok savršena spoznaja pripada duši koja ima svoj razumski dio i takva spoznaja je savršena spoznaja, spoznaja ideja.⁶⁰ Sokrat ističe da „kad sama za sebe motri, zanese se onamo – k čistomu, vječnomu, besmrtnomu i nepromjenjivomu, pa je srodna tomu, uvijek boravi s tim, kadgod se stvori sama za se i kadgod može: i nestane u nje tumanjanja, i uvijek je prema onomu jedna ista, jer se takoga čega maša. Pa to se njezino stanje zove spoznaja“.⁶¹ Duša nakon spajanja s tijelom zaboravlja znanje koje je posjedovala, ona je u okovima tijela i teži povratku u svijet Ideja. Zbog počinjenog grijeha u svijetu ideja ona biva odvojena od njega i kažnjena materijalnim tijelom, odvojena od ideja koje su istinsko znanje.⁶² U posljednjem, četvrtom argumentu, Kebet sumnja u besmrtnost duše, a taj argument veže uz misao da nije moguće da duša nastavlja egzistirati nakon izmjene brojnih tjelesa. Kroz dijalog Sokrata i njegovih sugovornika, prihvaćeno je postojanje ideje, a kako postoji jedna ideja, vječna i nepromjenjiva, koja participira u jednoj ideji, nije moguće da ta ideja istovremeno participira u suprotnoj ideji.⁶³ Sokrat ističe da iz je duša najbližnja božanskom „da li nam iz svega rečenog slijedi, da je duša najbližnja božanskomu, besmrtnomu, umnom, jednostavnom, neraspadljivomu, onomu, što je uvijek o sebi jedno isto“.⁶⁴ Dakle, sama duša participira u ideji života, nije moguće da istovremeno participira i u ideji smrti. Tijelo je materijalno, a duša duhovna, ona je duhovno načelo i kao takva ona se ne može, kako pretpostavlja Sokratov sugovornik Kebet, „istrošiti“ i propasti kao tijelo.⁶⁵ Duša je zbog kazne

⁵⁸ Usp. F. Copleston, *Istorija filozofije*, sv. I., Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1988., str. 250.

⁵⁹ Usp., Platon, *Fedon*, 78b-e

⁶⁰ Usp., *ibid.*, 79c

⁶¹ *Ibid.*, 79d

⁶² Usp., J. Zovko, *Uvod*, u: Platon, *Fedon*, Naklada Jurčić, Zagreb, 1996., str. 18. – 20.

⁶³ Usp. F. Copleston, *Istorija filozofije*, sv. I., Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1988., str. 250.

⁶⁴ Platon, *Fedon*, 80b.

⁶⁵ Usp. F. Copleston, *Istorija filozofije*, sv. I., Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1988., str. 251.

u tijelu, nije svojom voljom, ona teži vraćanju u svijet ideja, a to postiže bavljenjem filozofijom koja joj omogućuje da odalzi „k onomu, što je nalik na nju, k nevidljivom pa božanskomu, besmrtnomu i umnomu, gdje može, kad stigne, biti sretna, riješena tumanjanja i bezumlja i straha i divljih strasti i ostalog zla ljudskog“.⁶⁶ Ona duša koja je zajedno s tijelom bila usmjerena na ispunjavanje zahtijeva požude, koja bila usmjerena na ono „što je tjelesno i čega se može taknuti, vidjeti, popiti, pojesti i obljubiti, a što je očima tamno i nevidljivo, a može se mišljenjem i filozofijom dokučiti, na to je vikla mrziti i plašiti se toga i bježati – misliš li, da će se takva duša sama o sebi, čista rastati“⁶⁷, takva će nakon odvajanja od tijela lutati zbog kazne i žuditi za vraćanjem u materijali svijet.⁶⁸

Nakon što smo vidjeli odabrane argumente o besmrtnosti duše koje nudi Platon u djelu *Fedon*, sada možemo vidjeti što Platon govori o besmrtnosti duše u drugim njegovim djelima. Argument o besmrtnosti duše u Platonovu djelu *Država* proizlazi iz njegova shvaćanja duše i tijela, u kojem je duša pokretač tijela. Tijelo je materijalno i kao takvo je propadljivo, dok duša je duša duhovna i nepropadljiva.⁶⁹ Sokrat Glaukonu govori o razlici dobra i zla, zlo je ono što uništava, a dobro je ono koje spašava.⁷⁰ Zlo za dušu je „nepravda, razuzdanost, kukavičluk i neukost“.⁷¹ Takvo zlo koje se može u duši pojaviti ne uništava dušu, ona ne nestaje. Tjelesno zlo, kako su duša i tijelo odvojeni, ne može utjecati na propadanje duše jer je tijelo materijalno, a duša duhovna. Primjerice, čovjek koji umire zbog tjelesnog zla, bolesti, ne postaje nepravdniji, dakle tjelesno zlo ne utječe na dušu kao i čovjek koji je pravedniji od onog drugog, možda neće duže od njega živjeti pa tako ni zlo koje se može stvoriti u duši ne utječe na tjelesno zlo.⁷² Sokrat zaključuje „Dakle kada duša ne propada ni od kakva zla, ni od svojstvena ni od tuđeg, očito je ona nužno vječni bitak, a ako je vječni bitak, nužno je besmrtna“.⁷³ U djelu *Fedar* dokaz o besmrtnosti duše vezan je uz dušu kao načelo kretanja. Tijelo, kao ono različito od duše, pokrenuto je od duše, ona daje život tijelu i pokreće ga. Tijelo pokreće, ali je ono pokrenuto od nečeg drugog, od duše i zato može pokretati nešto drugo i kao takvo tijelo koje je pokrenuto može propasti kada ga duša prestane pokretati. Duša je, za razliku od tijela, samopokrenuto načelo, ona nije pokrenuta od ničeg drugog, a u

⁶⁶ Platon, *Fedon*, 81a

⁶⁷ *Ibid.*, 81b-c

⁶⁸ Usp. *ibid.*, 81d-e

⁶⁹ Usp. F. Copleston, *Istorija filozofije*, sv. I., Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1988., str. 151.

⁷⁰ Usp. Platon, *Država*, 608d

⁷¹ *Ibid.*, 609c,

⁷² Usp., *ibid.*, 609d-610d

⁷³ *Ibid.*, 611a

odnosu na tijelo izvor je njegova pokretanja i početak je kretanja uopće.⁷⁴ Stoga Sokrat naglašava „Ako je nestvoreno, ono je i neuništivo, jer ako bi duša, kao početak kretanja, bila uništena, onda bi i čitav svemir i stvaranje propali i izdahnuli“.⁷⁵

Nauk o preegzistenciji duše polazi od teze da je duša postojala prije ujedinjenja s tijelom, drugim riječima on predstavlja antropološku teoriju o nastanku ljudske duše i njezinom odnosu s tijelom. Duša je preegzistirala u svijetu Ideja te je iz tog svijeta zbog grijeha prešla u materijalni svijet, ona biva uronjena u svijet koji je za razliku od svijeta Ideja promjenjiv i propadljiv. Duša se ujedinjuje s tijelom kako bi se očistila od grijeha kojeg je počinila. Posljedica ujedinjenja s tijelom je zaboravljanje, ona zaboravlja sve što je promatrala u svijetu Ideja.

Platon u svojem djelu *Menon* kroz dijalog Sokrata i Menona upućuje na preegzistenciju duše. Duša je bila u svijetu ideja i izmijenila je mnoge živote, njezin put spoznaje je prisjećanje onoga što je u svijetu ideja vidjela. U procesu spoznaje materijalnog svijeta koji je povezan, opažanjem jednog predmeta taj se opažaj participira na ideji. Kada Sokrat govori o prisjećanju, *anamnesis*, zapravo govori o preegzistenciji duše jer da bi se moglo prisjećati nečega, mora postojati već prisutno znanje o tome, a to je u slučaju duše prisjećanje na ideje. Kako bi riješio pitanje o prisjećanju, Sokrat u *Menonu* ispituje Menonovog neobrazovnog roba. Pred njega stavlja geometrijski problem. Sokrat navodi roba na točan odgovor, rob prva dva puta griješi, ali ga Sokrat navodi na pravi put. Taj put je put od mijenja ka znanju, put koji Sokrat otvara robu koji već posjeduje to znanje.⁷⁶ Sokrat izlaže put prisjećanja tako da se rob služi nacrtanim geometrijskim likovima i odgovaranjem na Sokratova pitanja uočava svoja istinita, ali i neistinita mnijenja, nakon toga, kako bi rob došao do znanja, ponovno ga se pita i on dolazi do znanja kojeg je već posjedovao, samo ga se pomoću pravih pitanja dovelo do tog znanja.⁷⁷ Dakle, svako učenje zapravo je prisjećanje jer duša posjeduje znanje *a priori* o transcendentnim idejama koje su odraz zbilje, odnosno prave prirode svih stvari. Sokrat kroz svoj način ispitivanja budi prisjećanje već naučenog.⁷⁸

Materijalni svijet je preslika svijeta ideja. Ono što je slično nečemu, nije istovjetno. Tako je i s materijalnim svijetom, on nije istovjetan, on je nalik svijetu ideja, sličan mu je, njegova je kopija. Sve stvari u materijalnom svijetu teže biti nalik idejama i putem osjetilne spoznaje

⁷⁴ Usp. F. Copleston, *Istorija filozofije*, sv. I., Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1988., str. 251.

⁷⁵ *Ibid.*, str. 251.

⁷⁶ Usp. T. Kokić, *Pregled antičke filozofije*, Naklada Breza, 2015., str. 171.

⁷⁷ Usp., F. Grgić u: Platon, *Menon*, KruZak, Zagreb, 1997., str. 158.

⁷⁸ Usp., J. Samet, *The Historical Controversies Surrounding Innateness*, u: „The Stanford Encyclopedia of Philosophy“, <https://plato.stanford.edu/archives/sum2023/entries/innateness-history>, (pristupljeno 9.3.2024).

materijalnog svijeta duša se prisjeća svog znanja, boravka u svijetu ideja i znanju koje je tamo stekla.⁷⁹ Sokrat u *Fedonu* objašnjava: „Pa eto baš preko osjetila treba razabrati, da sve, što je pod osjetilima jednako, teži na ono uistinu jednako, ali za njim zaostaje“.⁸⁰ Iako je Platonov svijet Ideja ideal kojem težimo, materijalni svijet i osjetila kojim ga zahvaćamo imaju i pozitivnu ulogu u spoznaji. Kako je rečeno, osjetilima zahvaćamo materijalni svijet koji je kopija svijeta Ideja i on nam služi kao podsjetnik na njega. Osjetilnom spoznajom započinje *anamnesis*, duša se prisjeća svoje preegzistencije i tako se uspinjemo do svijeta Ideja. Osjetilima spoznajemo materijalni svijet, a kada zahvaćamo materijalni svijet, zahvaćamo i sliku svijeta Ideja jer je materijalni svijet oblikovan temeljem svijeta Ideja.

Duša ima primat u odnosu na tijelo s obzirom na postojanje, ona ima savršen stupanj postojanja jer je preegzistirala u svijetu Ideja, ali i nastavlja egzistirati nakon smrti tijela koje je obavijeno vremenom jer je besmrtna. Nauk o Idejama govori kako su Ideje duhovne, vječne i nepropadljive. Tijelo spoznaje materijalni svijet jer je i samo tijelo materijalno, a duša se prisjeća ideja, ona ih na neki način posjeduje i stoga mora imati neke od tih karakteristika koje su svojstvene Idejama. Iako, ljudska se duša ne može poistovjetiti s Idejama jer se ideje ne miješaju s materijom. Platonovi dokazi o preegzistenciji i besmrtnosti oblikuju antropološki nauk Platona i ujedno su vezane uz njegovu filozofiju spoznaje kojom ćemo se baviti u sljedećem poglavlju.

4. Platonova filozofija spoznaje

U ovom, posljednjem poglavlju, ujedinit ćemo prethodna dva poglavlja. Kako bismo mogli razumjeti Platonovu filozofiju spoznaje, važno je razumijevanje njegove metafizike koja za svoj objekt ima ideje kao počela cjelokupne stvarnosti te njegove filozofske antropologije koja za svoj objekt ima čovjeka. Filozofija spoznaje jednako tako ima za svoj objekt čovjeka, ona ga proučava kao subjekta spoznaje, onoga koji spoznaje.

Filozofija spoznaje je filozofska disciplina koja proučava ljudsku spoznaju. Epistemologija dolazi od grčke riječi *ἐπιστήμη* što znači znanje te od riječi *λόγος*, 'um' ili 'znanost'.⁸¹ Filozofija spoznaje kao filozofska disciplina ima svoj predmet istraživanja, a to je ljudski spoznajni život i stoga je važno razumjeti što je to spoznaja. U rječniku filozofskih pojmova

⁷⁹ Usp. Platon, *Fedon*, 74d-75a

⁸⁰ *Ibid.*, 75b

⁸¹ Usp., Stroll, Avrum, Martinich, *Epistemology*, u: Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/epistemology>, (pristupljeno 19. travnja 2024.).

nalazimo sljedeću definiciju: „Spoznati znači jedan predmet duhovno shvatiti, označuje prisutnost stvarnosti u svijesti inteligentnog subjekta“.⁸² Spoznaja je čin koji se aktualizira u subjektu koji vrši djelatnost spoznavanja, unutarnji je i duhovan jer subjekt spoznaje prima u sebe objekt spoznaje na nematerijalan, duhovan način. Subjekt i objekt spoznaje povezani u samom činu spoznaje.⁸³ Postoje različite vrste spoznaje s obzirom na objekte spoznaje na koje je usmjerene te s obzirom na načine na kojima se spoznaja kao čin odvija. S obzirom na temu ovoga rada ovdje ćemo iznijeti osjetilnu i razumsku spoznaju te urođenu i stečenu spoznaju. Razumska spoznaja usmjerena je na inteligibilno, objekt spoznaje su nematerijalne karakteristike objekta što je bit ili svrha, dok je osjetilna spoznaja usmjerena na materijalne vlastitosti objekta i vrši se putem tijela kao organa. Urođena spoznaja zastupa tezu da objekt spoznaje se već nalazi u samom subjektu spoznaje i da taj subjekt do objekta dolazi tako da se okreće ka samome sebi. S druge strane u stečenoj spoznaji objekt spoznaje se nalazi izvan subjekta spoznaje i u spoznajni su čin uključeni razum i osjetila. Prema aristotelovsko-tomističkoj tradiciji subjekt spoznaje do objekta spoznaje dolazi putem apstrakcije⁸⁴, a razum je *tabula rasa*, dakle prazna ploča koja biva ispisana putem iskustva. U nastavku ovog poglavlja, nakon što smo općenito govorili o spoznaji, obradit ćemo Platonovu filozofiju spoznaje, stavljajući naglasak na *a priori* znanje.

Za razumijevanje Platonove filozofije spoznaje odabrali smo dva djela, *Državu* i *Teeteta*. Važno je napomenuti da u tim djelima Platon ne izlaže svoju filozofiju spoznaje sustavno i u potpunosti, stoga je za cjelovit uvid potrebna upućenost i u njegova djela koja tematiziraju njegovu metafiziku i antropologiju. Platonova filozofija spoznaje zahtijeva znanje o njegovom cjelokupnom nauku o Idejama.⁸⁵ U ovom ćemo se poglavlju baviti Platonovom filozofijom spoznaje tako da ćemo iznijeti njegove dvije prispodobe koje na metaforički i slikoviti način objašnjavaju put spoznaje, koja se metoda koristi, što je objekt spoznaje i kako se do objekta spoznaje dolazi, a te se dvije prispodobe nalaze u njegovu djelu *Država*. Također, razmatrajući njegovo djelo *Teetet*, iznijet ćemo što je znanje i što je neznanje.

Platon u svojoj teoriji spoznaje različita područja stvarnosti pripisuje različitim načinima spoznaje što je vidljivo u njegovoj prispodobi u crti o kojoj ćemo govoriti u ovom poglavlju. Ideje koje imaju najsavršenije postojanje predstavljaju objekt ljudske razumske spoznaje i

⁸² A. Mišić, *Rječnik filozofskih pojmova*, Split, Verbum, 2000., str., 248.

⁸³ Usp., C. Dubray, Knowledge, u: The Catholic Encyclopedia, <https://www.britannica.com/topic/epistemology>, (pristupljeno 26.4.2024.).

⁸⁴ „Apstrakcija je djelatnost duha po kojoj oblikuje opće pojmove“ (A. Mišić, *Rječnik filozofskih pojmova*, Split, Verbum, 2000., str., 34.).

⁸⁵ F. Copleston, *Istorija filozofije*, sv. I., Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1988., str., 181.

njima pripada najviša vrsta bitka. Jednako tako najvišoj vrsti bitka pripada spoznaja, dok neznanje pripada području ne-bitka jer „ako bismo istražili i drugim načinom, naime da se ono, što svakako jest, može svakako spoznati, a što nikako nije, da se nikako ne može spoznati“.⁸⁶ Ono što je između bitka i ne-bitka je puko mišljenje, odnosno mnijenje⁸⁷ (grč. *δόξα*) jer „što ne, o onome, što jest, postojase znanje, a neznanje nužno o onome, što nije; a za ono u sredini treba tražiti nešto srednje među neznanjem i znanjem“.⁸⁸ Materijalni svijet je u stalnoj promjeni pa tako objekt spoznaje ne može biti materijalni svijet, objekt spoznaje mora biti ono što je nepromjenjivo pa tako univerzalno i nužno, a to su Ideje. Istinito znanje je jedino znanje o Idejama. Pomoću materijalnog svijeta koji je kopija svijeta Ideja dolazimo do znanja pa tako osjetila imaju svoju pozitivnu ulogu u spoznajnom životu. Nužne istine ne proizlaze iz fenomena materijalnog svijeta, već iz područja matematike i Ideja jer je metafizički temelj materijalnog svijeta svijet Ideja prema koje je on oblikovan. Put koji vodi od materijalnog svijeta ka svijetu Ideja je dijalektika. Pomoću dijalektike približavamo se Idejama i uspinjemo se ka najvišoj Ideji, Ideji Dobra.⁸⁹ Stoga možemo reći da „dijalektika u doslovnom smislu znači umijeće razmišljanja, raspravljanja i razgovora ... Platon identificira dijalektiku sa samom filozofijom i ona je za njega proces uzdizanja ka spoznaji svijeta ideja“.⁹⁰ Spoznaja upućuje na prisjećanje duše na znanje koje temeljem nauka o njezinoj preegzistenciji i besmrtnosti već posjeduje. Platon kroz dijalog koji se odvija između Sokrata i Glaukona u djelu *Država* razdvaja dva svijeta, vidljivi i nevidljivi te na temelju te distinkcije oblikuje prispodobu o crti. Sokrat crtu dijeli na ovaj način: „Uzmi dakle crtu na dvoje nejednakih dijelova razrezanu, te opet reži na isti način, jedan i drugi dio, od kojih jedan predstavlja vidljivu, a drugi misaonu vrstu“.⁹¹ Osim što Platon kao metafizički dualist razdvaja dva svijeta, on određuje vrste spoznaje koje pripadaju i jednom i drugom svijetu. S obzirom na podjelu crte, jednako tako se pripadajućem području određuje objekt spoznaje, opseg spoznaje te vrsta spoznaje.⁹² Platon u prispodobu o crti, crtu oblikuje tako da razdvaja dva metafizička područja, područje materijalnog, vidljivog svijeta te područje nematerijalnog, nevidljivog svijeta. Sokrat u dijalogu ova dva područja razdjeljuje prema istini i neistini, odnosno znanju i mnijenju jer znanje je posjedovanje istine. Osim toga, on dijeli prema već

⁸⁶ Platon, *Država*, 477a

⁸⁷ „Mnijenje je nedovoljno utemeljeno i nekritičko prihvaćanje nekog mišljenja“ (A. Mišić, *Rječnik filozofskih pojmova*, Split, Verbum, 2000., str., 173.).

⁸⁸ Platon, *Država*, 477b

⁸⁹ M. Erler, *Platon*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2008., str., 161.

⁹⁰ A. Mišić, *Rječnik filozofskih pojmova*, Split, Verbum, 2000., str., 66.

⁹¹ Platon, *Država*, 509e

⁹² Usp., M. Erler, *Platon*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2008., str., 170-171.

podijeljenim metafizičkim područjima dva epistemološka područja, a ona jesu; osjetilno područje koji vodi ka nesavršenom stupnju spoznaje te intelektualno, misaono područje koje vodi ka savršenom stupnju spoznaje. Stupnjevi spoznaje koji su dijalektički put duše ka Ideji Dobra, jesu stupnjevi prisjećanja. Postoje dva glavna stanja u razvoju ljudskog uma, tj. puta dijalektike, od neznanja ka znanja, a to su polje mnijenja (grč. *δόξα*) i polje znanja (grč. *ἐπιστήμη*). Diferencijacija dva navedena stanja uma temelji se na diferencijaciji objekta na koji usmjerene. Podjela crte, osim na dva glava polja mišljenja i znanja, nastavlja se tako da se svaki od ta glavna polja podijeli na dva dijela. U objašnjavanju crte krećemo od donjeg dijela crte, polja mnijenja. Najnižem stupnju spoznaje, nagađanju, predmet spoznaje jesu slike: „Prvo sjene, zatim odrazivanje u vodi i u predmetima, koji su guste, glatke i svijetle površine, i sve tako slično“.⁹³ Stupnju spoznaje iznad nagađanja, koji pripada također mišljenju, odnosno mnijenju je vjerovanje, a predmet vjerovanja jesu materijalna bića, dakle životinje, biljke te materijalni proizvodi ljudske djelatnosti. Nagađanje i vjerovanje pripadaju stupnju spoznaje koji se naziva mnijenje, a slike i sjene te bića su objekti mnijenja. Polje znanja dijeli se također na dva dijela. Prvi stupanj spoznaje i prijelaza iz područja mnijenja je razumska spoznaja čiji je objekt spoznaje matematika. Iznad razumske spoznaje slijedi umsko spoznavanje, a objekt spoznaje jesu arhetipi, uzori, odnosno Ideje. Razumska spoznaja i umsko spoznavanje pripadaju znanosti, a objekti spoznaje jesu inteligibilni objekti spoznaje. Na samom vrhu crte, cilj dijalektičkog uspinjanja je ideja Dobra.⁹⁴

Spoznajni put, prisjećanje duše, kreće od materijalnog svijeta, ona kreće od pretpostavki, ali ne zaustavlja se na njima. Prilikom dijalektičkog uspinjanja duše Platon navodi: „Nagađanje, vjerovanje, razum i najviši, um.“⁹⁵ Duša jedino umom putem dijalektike dolazi do Ideja, dok su najniži stupnjevi spoznaje počeci prisjećanja. Duša koja je usmjerena na dijalektički put ka ideji Dobra, svjetlu istine i bića, za tu se dušu može reći da je budna, dok se za dušu koja ostaje na razini mnijenja može reći da spava.⁹⁶

Platonovo djelo *Teetet* posvećeno je razmatranju znanja i neznanja. U ovom dijelu rada bavit ćemo se osjetilnom spoznajom, spoznajom putem osjetila te ćemo kroz dijalog Sokrata i Teeteta doći do razrješenja je li osjetilna percepcija znanje. Platon na prvom mjestu pobija teoriju prema kojoj je znanje osjetilna percepcija. Djelu *Teetet* prethodilo je djelo *Država* gdje je Platon iznio svoju spoznajnu teoriju putem prisposode o crti. Platon je dakle prvo objasnio

⁹³ Platon, *Država*, 510a

⁹⁴ Usp., F. Copleston, *Istorija filozofije*, sv. I., Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1988., str., 190-194.

⁹⁵ Usp., Platon, *Država*, 510a Naklada Jurčić, Zagreb, 1997., str., 265.

⁹⁶ Usp., B. Bošnjak, *Povijest filozofije*, sv. I., Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1993., str., 221.

što je znanje i kako se do njega dolazi, a nakon toga kreće s razmatranjem što znanje nije pobijanjem lažnih teorija. Platonovo uvjerenje u postojanje objektivnog i univerzalnog znanja slijedilo je od njegova učitelja Sokrata koji je odbio mišljenje da je istina relativna. Sokrat je isticao važnost spoznaje i posjedovanja znanja koje je univerzalno, vječno i nepromjenjivo, a na temelju takvog znanja čovjek može graditi svoja etička uvjerenja i time postupke. Platon odbija da je znanje osjetilna percepcija jer ona ne zadovoljava dva uvjeta; da je nepogrešiva, odnosno pouzdana te da ukazuje na bit. Osjetilna percepcija može nas dovesti u zabludu jer je materijalni svijet promjenjiv, putem osjetilne percepcije imamo samo spoznaju materijalnih karakteristika predmeta, a one su u stanju promjene, nastaju, nestaju i mijenjaju se. Sokrat kritizira značenje znanja kao osjetilne percepcije te ukazuje na to kako bi onda svaki čovjek bio mjerilo svoje osjetilne percepcije pa tako i mudrosti, znanje bi bilo subjektivno jer je materijalni svijet promjenjiv i osjetilna spoznaja ne dovodi do spoznaje univerzalnog i time ne bi došli do znanja jer je znanje objektivno i univerzalno.⁹⁷ Sokrat „najprije primjećuje da nijedan čovjek ne bi mogao biti mudriji od nekog drugog kada bi spoznaja bila opažanje, jer svatko je najbolji sudac vlastitog osjetilnog opažanja kao takvog“⁹⁸.

Znanje mora biti nepogrešivo i mora ukazivati na bit predmeta spoznaje, ono mora biti znanje o univerzalnem. Također, osjetilnim opažanjem ne dolazimo do cjelokupne spoznaje jer spoznaja uključuje i ono što se ne može osjetilima spoznati, nego samo umnim uviđanjem, a primjer takve spoznaje je matematika.⁹⁹ Platonov nauk o znanju *a priori* uključuje osjetilnu spoznaju, ali samo kao početnu točku prisjećanja duše i dolaska do znanja koje je urođeno. Osjetilna percepcija spoznaja je onog promjenjivog i propadljivog, podložno raznim utjecajima koji mogu utjecati na subjekt i na objekt spoznaje, a za posjedovanje istine potrebno je znanje o onom što je univerzalno, nepropadljivo i vječno, a to su Ideje. Za Platona je znanje ono do čega se može doći, a jasno vidimo iz ovog dijaloga da ono mora zadovoljiti dva uvjeta kao što je prethodno rečeno, da bude nepogrešivo te da je znanje onoga što jest, kako bi bilo istinito. Znanje o nekom predmetu spoznaje je znanje o biti tog predmeta, znanje univerzalnog suda kojim ćemo prosuđivati pojedinačne sudove jer „znanje o najvišoj općenitosti bit će najviša vrsta znanja, dok će znanje o pojedinačnom biti najniža vrsta znanja“.¹⁰⁰

⁹⁷ Usp., F. Copleston, *Istorija filozofije*, sv. I., Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1988., str., 183.

⁹⁸ *Ibid.*, str., 183.

⁹⁹ Usp., *ibid.*, str., 190-194.

¹⁰⁰ *Ibid.*, str., 189.

Mit o špilji alegorijski je mit kojim Platon kroz dijalog Sokrata i Glaukona izlaže put ka spoznaji svijeta Ideja. Sokrat Glaukonu opisuje podzemnu špilju u kojoj su ljudi od samog rođenja. Ta je špilja duboko ispod zemlje te ima dugi izlaz koji vodi ka svjetlu i izlazu iz špilje. Ljudi koji su tamo imaju okove na rukama i na vratu, leđima su okrenuti od izlaza te zbog okova na vratu ne mogu gledati iza sebe. Iza njihovih leđa je vatra koja pravi sjenu koja se oslikava na zidu ispred njih, a iza vatre je zid iza kojeg su ljudi. Ljudi iza zida nose razne predmete koji se sjenovito i nejasno prikazuju ljudima u špilji, Sokrat nastavlja: „Predoči si dakle uz taj zid ljude, koji nose svakakve sprave, što iznad zida izviruju, kipove, druge životinje kamene, drvene i svakojake izrađene; i kako je prirodno, da jedni nosioci govore, a drugi da šute“.¹⁰¹ Dakle, jedino što ljudi u špilji mogu vidjeti jesu sjene, osuđeni su na lažne predodžbe zbog okova na nogama i vratu. Sokrat govori Glaukonu kako bi ljudi te sjene razumijevali istinitima, kako bi prihvatili sjene kao pravo znanje o predmetima koji im se prikazuju: „ako bi se dakle mogli među sobom razgovarati, misliš, da sjene, koje bi vidjeli, ne bi običavali zvati jednako kao i prave predmete?“¹⁰² Osjetilna spoznaja mogla bi se usporediti sa spoznajom ljudi u špilji, jer ako bi čovjek ostao na razini osjetila, prihvatio bi tek kopije, sjene Ideja koje nisu istinsko znanje. Sokrat govori o špilji i koristi izraz „tamnica“, što bi moglo ukazivati na korelaciju tijela i špilje kao tamnice koje odvajaju čovjeka od svijeta Ideja. Ako bi neki čovjek koji je cijeli život proveo u špilji bio oslobođen okova i ako bi krenuo prema svjetlu, zasigurno ne bi taj put prihvatio kao pravi put, već bi osjećao bol koju mu izaziva svjetlo nakon vremena provedenog u tami. On isprva ne bi bio siguran da je istinitije ono što sada vidi od onoga što je cijeli život gledao i sam Sokrat to objašnjava ovako: „A sad da bolje vidi, budući nešto bliže bitku i okrenut prema predmetima, u kojima je više bitka, iako bi mu onda sve, što bi mimo prolazilo, pokazivao i pitanjima silio da odgovara, što je?“¹⁰³ oči bi ga boljele, pitanja koja mu se postavljaju ne bi mu bila laka i stoga bi zasigurno bježao natrag u špilju. Ako bi netko tog čovjeka vukao strmim putem ka svjetlu taj bi se čovjek mučio i ljutio. Put spoznaje i izlaska iz špilje nije lak put i kada bi došao na svjetlo oči bi mu bile zablještene i isprva ne bi vidio ništa, već bi mu se oči morale priviknuti. Osjetilna spoznaja mračna je špilja, dok je svijet Ideja svjetlo koje obasjava istinu. Čovjek koji je izašao iz špilje postepeno bi uočavao prvo sjene, pa slike u vodi, zatim predmete. Nakon predmeta vidio bi noćno nebo, zvijezde i mjesec. Napokon, on bi mogao vidjeti i sunce, onakvo kakvo ono je „i zatim bi već o njemu zaključivao, da ono daje godišta i godine, da sve upravlja na

¹⁰¹ Platon, *Država*, 515a

¹⁰² *Ibid.*, 515b

¹⁰³ *Ibid.*, 515d

vidljivom svijetu i da je na neki način uzrok svemu onome, što je vidljivo“.¹⁰⁴ Uzrok svemu što je vidljivo je svijet Ideja. Prvotno je taj čovjek odbijao izlazak iz špilje prihvaćajući ono što mu je dano, ali uz napor on dolazi do sunca, dolazi do svijeta Ideja i prisjećajući se na život u špilji vrednuje život izvan nje. On tako vrednuje život izvan špilje da se u njemu ne bi probudila zavist i pred onim koji najbolje uočava sjene u špilji i koji zbog toga dobiva pohvale jer je njemu istina draža. Čovjek koji je spoznao svijet Ideja radije će „kao težak služiti drugome čovjeku siromašnu“¹⁰⁵ nego se vratiti u špilju i živjeti u neznanju. I ako bi se vratio natrag u špilju, zasigurno ne bi dobro vidio prelazeći iz svjetla u mrak. Ljudi u špilji bi ga ismijali, a na kraju i ubili. Sokrat uspon iz špilje razmatra kao uspon duše iz osjetilnog svijeta u misaoni svijet. Na samom kraju spoznajnog puta je Ideja Dobra do koje se nije lako uspeti, ali ako se ipak ona ugleda pa bi trebalo zaključiti „da je ona izvor svemu, što je ispravno i lijepo u svijetu; u vidljivom svijetu rađa svjetlo i gospodara njegova, a u misaonom svijetu sama kao gospodar daje istinu i um; zatim mi se čini, da nju treba vidjeti onaj, koji želi razumno raditi“.¹⁰⁶ Za Platona Ideje imaju savršen stupanj postojanja, a s obzirom na obilježja Ideja i njihovoj razlici od osjetilnog svijeta, one moraju postojati u savršenijem svijetu koji je vječan i nepropadljiv i koji je iznad ovog materijalnog svijeta. Način dolaska do svijeta Ideja i uzdizanja od pukih fenomena materijalnog svijeta jest služenje filozofijom.¹⁰⁷

Možemo zaključiti da je Platon kroz svoje epistemološke dijaloge upućivao na *a priori*¹⁰⁸ znanje koje posjeduje duša. Za njega je sjećanje osvješćivanje znanja koje se u njemu nalazi. Njegova antropologija putem nauka o preegzistenciji i besmrtnosti duše, kao i metafizički dualizam u razdvajanju osjetilnog svijeta i svijeta Ideja, koji je jedini savršeni svijet, opravdava tezu o apriornom znanju duše kao što je prethodnim poglavljima rečeno. Čovjek koji teži ka istini ne prihvaća ostanak na području osjetilne spoznaje, on podiže pogled ka svijetu Ideja, i to tako da spozna bit, Ideju svake stvari. Takav čovjek na pravi način misli i živi jer području mišljenja jednako tako pridolaze i vrline za oblikovanje njegova moralnog života jer je etičko ponašanje utemeljeno na znanju vječnih vrijednosti.¹⁰⁹ Uspinjanje ka svijetu Ideja, kao što i sam mit pokazuje, nije lak put, on zahtjeva ustrajnost u obliku duhovne

¹⁰⁴ *Ibid.*, 516c

¹⁰⁵ *Ibid.*, 516d

¹⁰⁶ *Ibid.*, 517a

¹⁰⁷ Usp., W. Turner, *Plato and Platonism*, u: „The Catholic Encyclopedia“, <http://www.newadvent.org/cathen/12159a.htm>, (pristupljeno 22.4.2024.).

¹⁰⁸ „*A priori* (lat.= ono što dolazi prije), a označava ono što je spoznato ili jasno neovisno od iskustva“ (A. Mišić, *Rječnik filozofskih pojmova*, Verbum, Split, 2000., str., 124.)

¹⁰⁹ Usp., B. Bošnjak, *Povijest filozofije*, sv. I., Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1993., str., 221-222.

discipline i rada, stoga veliku ulogu za Platona ima obrazovanje koje omogućuje napredovanje čovjeka.¹¹⁰

Zaključak

Svrha ovog rada je dobiti dublji uvid u Platonovu filozofiju spoznaje te je prikazati kao sintezu njegovog metafizičkog dualizma i filozofske antropologije kako bismo uputili na njegov nauk o znanju *a priori*. Platon je u svom filozofskom razmatranju krenuo od temeljnih principa cjelokupne materijalne stvarnosti i objekta ljudske spoznaje, a to su za njega Ideje. Ideje su za Platona subzistentna bića, vječna i nepropadljiva, različita od kontigentnih predmeta koji pripadaju osjetilnom svijetu, te Ideje egzistiraju u nekom drugom svijetu, a to je svijet Ideja. Ideje su bića koja su temelj Platonova filozofskog sustava, stoga je Platon idealist. Njegov se idealizam očituje u metafizičkom idealizmu, kao i u objektivnom epistemološkom idealizmu. Za Platona kao metafizičkog idealista Ideje imaju svoje savršeno postojanje u svijetu Ideja, Ideje u vječne, nepromjenjive, nepropadljive, univerzalne dok je materijalni svijet samo kopija. Platon kao objektivni epistemološki idealist upućuje na svijet Ideja kao jedinu objektivnu realnost, a sama realnost i spoznaja iste temelji se na univerzalnim i tako objektivnim Idejama koje se nalaze u svijetu Ideja, izvan ljudskog uma. Svijet Ideja je jedina objektivna realnost jer su u njemu univerzalne Ideje koje su jednako tako jedini istiniti objekt spoznaje. Ideje su izvan subjekta spoznaje, u svijetu Ideja, one su univerzalne i prema tome zajedničke svim ljudima. Svaki čovjek, kao ljudsko biće, posjeduje dušu koja ima svoj razumski dio pa je objektivna spoznaja tako moguća, iako, kako je Platon u mitu o špilji istaknuo, samo će se neki pojedinci odlučiti na uspon ka istini. Spoznaja materijalnog svijeta je nesavršena jer se vrši putem osjetila, dok je spoznaja svijeta Ideja savršena spoznaja onog univerzalnog i vječnog, spoznaja svrhe, biti stvari, onoga po sebi. Odnos onog što 'teče', onoga u promjeni te s druge strane onoga nepromjenjivog i vječnog usmjerilo je stvaranje njegova nauka jer Platon razlikuje materijalni svijet koji je promjenjiv i propadljiv te se do njega dolazi osjetilnom spoznajom koja ne vodi do spoznaje biti te stalnosti nematerijalnog svijeta, svijeta Ideja, kojeg se zahvaća razumskom spoznajom i koja dovodi do savršene spoznaje. Pojedinačne stvari materijalnog svijeta oponašaju svijet Ideja, one participiraju na Idejama. Platonova metafizika nije dovoljna za razumijevanje njegove filozofije spoznaje, potrebno je znati tko je čovjek i kako on spoznaje. Platonova antropologija govori o duši kao

¹¹⁰ Usp., F. Copleston, *Istorija filozofije*, sv. I., Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1988., str., 200.

pokretaču tijela, duša i tijelo su dvije različite supstancije, duša duhovna, a tijelo materijalno i tako je tamnica duše jer je odvaja od svijeta Ideja.

Dvije kritike upućene Platonovom nauku o znaju *a priori* koje ćemo u ovom radu spomenuti proizlaze iz aristotelovsko-tomističke tradicije. Preciznije, možemo ih pronaći u djelima Tome Akvinskog koji se, između ostaloga, u svojoj kritici koristio segmentima Aristotelove metafizike, posebno njegovog nauka o hilemorfizmu te odnosu potencije i akta. Kritika kojom ćemo se u nastavku baviti upravo je kritika je koju je Toma Akvinski uputio Platonu, a ukazuje na dva različita razmatranja odnosa duše i tijela. Kako je već navedeno, za Platona su duša i tijelo dvije različite supstancije i duša se ne sjedinjuje s tijelom kao forma s materijom. Za njega se duša služi tijelom i ona je u tijelu 'kao mornar u lađi'. Toma Akvinski započinje svoju kritiku od teze da se duša sjedinjuje s tijelom kao forma s materijom, odbacujući Platonovu tezu da se duša i tijelo 'sjedinjuje' samo kao pokretač s pokrenutim. Sjedinjenjem duše i tijela nastaje čovjek, a ako bi duša bila pokretač koji bi pokrenuo tijelo dodirrom sile tada bi čovjek bio biće akcidentalno. Duša je za Tomu Akvinskog forma ljudskog tijela te je počelo supstancijalnog bivstvovanja prema kojem je ta stvar ono što jest, dakle biće. Materijalno se biće se sastoji od materije i forme, a materija bivstvuje po formi. Čovjek bez duše tek je u potenciji živo biće, a nakon produševljenja ono postaje živo u aktu „prema tome duša je forma produševljenog tijela“.¹¹¹ Bit živog bića je njegova duša, ali i tijelo koje je produševljeno i koje je iz potencije prešlo u akt. Ako bi se duša samo služila tijelom kao što Platon navodi, cijela bi bit nekog bića bila duša, no Toma odgovara kako je to ne moguće jer se čovjek sastoji i od duhovne duše i materijalnog tijela.

Ukoliko bi neki pokretač primijenio svoj utjecaj na neko biće koje ima sposobnost gibanja to biće ne bi nastalo na taj način, ono je postojalo i prije tog utjecaja, niti bi to biće nestalo ukoliko bi pokretač ne bi utjecao na njega jer postojanje ima primat nad djelovanjem, neko biće mora postojati na neki način kako bi moglo djelovati. Jednako tako, ukoliko bi se duša sjedinila s tijelom jedino kao pokretač, tada ne bi bilo nastanka, ne bi nastao čovjek, niti bi sam čovjek nestao kada bi duša prestala na njega vršiti utjecaj. Toma Akvinski ukazuje na smrt, jer smrt donosi odjeljenje duše i tijela te sam čovjek prestaje postojati. Za njega je duša forma produševljenog tijela, po njoj biće u potenciji produševljenjem prelazi u akt, postaje biće u aktu.¹¹²

Jedino duša spoznaje Ideje jer ima razumski dio kojim ih dohvaća putem dijalektike. Duša je prema Platonu besmrtna te je preegzistirala u svijetu Ideja. Duša se tako prisjeća znanja kojeg

¹¹¹ SCG, II, cc. 57.

¹¹² Usp., *ibid.*

je primila u svijetu Ideja, a proces prisjećanja duša započinje putem osjetilne spoznaje jer osjetilima tijelo zahvaća materijalni svijet koji je kopija svijeta Ideja. Prisjećanje Ideja koje su duši apriorne Platon je prikazao u prispodobi o crti u djelu *Država*, na način da je razlikovao stupnjeve spoznaje u odnosu na dva metafizička područja, materijalni i duhovni. Nagađanje i vjerovanje pripadaju stupnju spoznaje koji se naziva mnijenje, a objekt mnijenja je materijalni svijet, dok su razumska i umska spoznaja stupanj znanja te su objekti spoznaje inteligibilni. Duša umom putem dijalektičke metode dolazi do Ideja koje je u svojoj preegzistenciji gledala. Platonovo djelo *Država* sadržava i alegorijski mit koji upućuje na zahtjevnost puta ka svijetu Ideja. Mit o špilji govori o uzdizanju čovjeka iz mračne špilje osjetilnog i tako promjenjivog svijeta, a to je moguće pomoću filozofije koja nas udaljava od pukih fenomena te nas vodi ka spoznaji univerzalnih i vječnih Ideja.

S obzirom na Platonov nauku o urođenim Idejama i tako posjedovanju znanja *a priori*, postoje određene kritike upućene tom nauku te ćemo se stoga u ovom dijelu rada baviti kritikom Tome Akvinskog. Jedan dio te kritike vezan je za tezu onih koji tvrde da je samo znanje inteligibilnog¹¹³ reda urođeno. Ova kritika polazi od dva filozofska pojma, potencije i akta. Potencija ukazuje na mogućnost, dok akt na zbiljnost.¹¹⁴ Potencija i akt metafizički su pojmovi, a mogu se odnositi na razinu postojanja te na razinu djelovanja. Postojanje u odnosu na djelovanje ima primat jer je djelovanje ovisno o postojanju. Kako bi neko biće uopće moglo djelovati, ono mora najprije postojati na neki način jer djelovanje proizlazi iz postojanja. Kada govorimo o potenciji i aktu, ta se dva pojma međusobno isključuju jer ukoliko je nešto u potenciji ne može istodobno biti u aktu, kao i ono što je u aktu ne može biti u potenciji, ukoliko govorimo o istoj stvari, nemoguće je da jedno te isto svojstvo pripada i ne pripada istoj stvari u isto vrijeme, na isti način i u istom pogledu. Spoznaja je vrsta djelovanja pa tako potenciju i akt u ovoj kritici razumijevamo na razini djelovanja. Aristotelovsko-tomistička tradicija spoznaju razumijeva na način prijelaza iz potencije u akt na razini djelovanja, dakle biće koje još nije spoznalo, u potenciji je spoznati, a kada spozna, ono iz potencije prelazi u akt; „Zbog toga je Aristotel ustvrdio da um, kojim duša spoznaje, nema neke pojmove koji su mu po naravi urođeni, nego je isprva u stanju potencije prema svim tim pojmovima“.¹¹⁵ Subjekt spoznaje prelazi iz potencije u akt tako da primi u sebe objekt spoznaje, zahvati ga, s tim da ga prije nije posjedovao, već je bio u potenciji znati. Ukoliko se

¹¹³ „Inteligibilno (lat. intellegenter = razborito), ono što je spoznatljivo samo intelektom ili posredstvom intelektualne intuicije, za razliku od 'osjetnog', što je dostupno osjetilima“ (A. Mišić, *Rječnik filozofskih pojmova*, Verbum, Split, 2000., str., 124.).

¹¹⁴ Usp., A. Mišić, *Rječnik filozofskih pojmova*, Verbum, Split, 2000., str., 18., 210.

¹¹⁵ S. Th, I, q. 84, a. 3.

spoznaja razumijeva na ovaj način, nije moguće da neko biće u isto vrijeme i u istom smislu bude u potenciji u odnosu na objekt kojeg ono već posjeduje u aktu jer prisjetimo se, Platonova filozofija spoznaje ukazuje da mi već posjedujemo znanje. U Platona 'ujedinjenjem', pokretanjem tijela od strane duše, dolazi do zaboravljanja znanja koje duša posjeduje, a čovjek je po svojoj biti samo duša, a tijelo je grobnica duše. U aristotelovsko-tomističkoj filozofiji takvo nešto nije moguće jer ujedinjenje tijela i duše je prirodno za čovjeka, jednako kao i što je spoznaja njegovo naravno djelovanje. Stoga, neprirodno je i neispravno da prirodan čin za čovjeka, ujedinjenje duše i tijela, sprječava aktualizaciju onoga što je čovjekova naravna djelatnost.¹¹⁶ Jedino bi nekakva neprirodna zapreka mogla pokazati drugačije jer neko biće može posjedovati neki akt, ali zbog te neprirodne zapreke ne može na temelju tog akta djelovati poput violinista koji u aktu posjeduje znanje sviranja instrumenta violine, ali su mu ruke zavezane i on stoga ne može na temelju tog akta djelovati, iako je u aktu sviranja violine. Ujedinjenje tijela i duše čin je na razini postojanja, dok je spoznaja čin na razini djelovanja. Ukoliko bi Platonova teorija bila istinita, došlo bi do toga da razina postojanja sprječava aktualizaciju razine djelovanja. Kako smo već naveli, bivstvovanje ima primat nad djelovanjem, djelovanje proizlazi iz bivstvovanja, a u ovom slučaju, na metafizičkoj razini, bivstvovanje i djelovanje bi bili međusobno suprotstavljeni.

Platon je svoju filozofiju spoznaje sagradio na temeljima njegove cjelokupne filozofske misli. Duša posjeduje znanje, a do njega dolazi sjećanjem koje je za Platona posjedovanje i iznošenje znanja iz samoga sebe. Teza o znanju *a priori* opravdana je njegovom antropologijom, naukom o preegzistenciji i besmrtnosti duše te metafizikom koja odvaja dva svijeta, osjetilni svijet i svijet Ideja.

¹¹⁶ Usp., *ibid.*

Sažetak

Platonova filozofija spoznaje

Cilj ovog rada je dublji uvid u Platonovu filozofsku misao s naglaskom na njegovu filozofiju spoznaje. Primarno korištena literatura jesu Platonova djela: *Parmenid*, *Eutifron*, *Timej* i *Država*, uz korištenje sekundarne literature kako bismo napravili sintezu Platonova nauka o znanju *a priori*. U prvom poglavlju rada govorili smo o životu i djelu Platona, gdje smo saznali koja je početna točka njegovog filozofskog razvoja. Drugo i treće poglavlje rada odnose se na Platonov metafizički dualizam i njegovu filozofsku antropologiju kao temelj za razumijevanje njegove filozofije spoznaje. Platon s obzirom na metafizički dualizam razdvaja dva svijeta, materijalni svijet i svijet Ideja te u odnosu na filozofsku antropologiju odjeljuje duhovnu dušu i materijalno tijelo. U trećem dijelu rada, koji govori o njegovom antropološkom nauku, usmjerili smo se na dva nauka o duši, njezinu preegzistenciju i besmrtnost kako bismo zaključno mogli govoriti o uzroku znanja *a priori* i prisjećanja duše na svijet Ideja. Posljednje poglavlje sintetizira prethodno postavljene Platonove nauke, a tim smo poglavljem ujedno došli do zaključka o spoznaji. Rezultat rada, do kojeg smo dospjeli ovim istraživanjem Platonovog filozofski sustava, upućuje na važnost umske spoznaje inteligibilnog svijeta te nedopustivosti zaustavljanja na osjetilnoj spoznaji pukih fenomena osjetilnog, i tako promjenjivog svijeta.

Ključne riječi: Platon, ideje, antropologija, metafizika, filozofija spoznaje, znanje *a priori*

Summary

Plato's Philosophy of Knowledge

The aim of this paper is to provide a deeper insight into Plato's philosophical thought, with a focus on his philosophy of knowledge. The primary sources used are Plato's works: *Parmenides*, *Euthyphro*, *Timaeus*, and *Republic*, supplemented by secondary literature to synthesize Plato's teachings on *a priori* knowledge. In the first chapter of the paper, we discussed Plato's life and works, where we learned about the starting point of his philosophical development. The second and third chapters of the paper deal with Plato's metaphysical dualism and his philosophical anthropology as the foundation for understanding his philosophy of knowledge. Plato, in light of metaphysical dualism, separates two worlds, the material world and the world of Forms, and in relation to philosophical anthropology, distinguishes the spiritual soul and the material body. In the third part of the paper, which discusses his anthropological doctrine, we focused on two doctrines of the soul, its pre-existence, and immortality, in order to ultimately discuss the cause of *a priori* knowledge and the soul's recollection of the world of Ideas. The final chapter synthesizes the previously established Platonic teachings, and through this chapter, we arrived at a conclusion about knowledge. The result of the paper, reached through this research through Plato's philosophical system, points to the importance of intellectual knowledge of the intelligible world and the impermissibility of stopping at sensory knowledge of mere phenomena of the sensory, and thus changeable world.

Key words: Plato, ideas, anthropology, metaphysics, philosophy of knowledge, *a priori* knowledge

Popis literature

Primarna literatura:

PLATON, *Država*, Naklada Jurčić, Zagreb, 1997.

PLATON, *Eutifron*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.

PLATON, *Fedon*, Naklada Jurčić, Zagreb, 1996.

PLATON, *Parmenid*, Demetra, Zagreb, 2002.

PLATON, *Timej*, Niro „Mladost“, Beograd, 1981.

Sekundarna literatura:

AKVINSKI, T., *Izbor iz djela*, Naprijed, Zagreb, 1990.

AKVINSKI, T., *Suma protiv pogana*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993.

BOŠNJAK, B., *Povijest filozofije*, sv. I., Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1993.

COPLESTONE, F., *Istorija filozofije*, sv. I., Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1988.

DUBRAY, C., Knowledge, u: „The Catholic

Encyclopedia“, <http://www.newadvent.org/cathen/08673a.htm>, (pristupljeno 26.4.2024.).

ERLER, M., *Platon*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2008.

KOKIĆ, T., *Pregled antičke filozofije*, Naklada Breza, 2015.

LEKSIKOGRAFSKI ZAVOD MIROSLAV KRLEŽA, *Idealizam*, u: „Hrvatska enciklopedija“, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/idealizam>, (pristupljeno 18.3.2024.).

LEKSIKOGRAFSKI ZAVOD MIROSLAV KRLEŽA, *Ideja*, u: „Hrvatska enciklopedija“, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/ideja>, (pristupljeno 15.3.2024.).

MAHER M. *Idea*, u: „The Catholic Encyclopedia“,

<http://www.newadvent.org/cathen/07630a.htm>, (pristupljeno 15.3.2024.).

MIŠIĆ, A., *Rječnik filozofskih pojmova*, Verbum, Split, 2000.

OLAFSON, F. A., *Philosophical anthropology*, u: „Encyclopedia Britannica“,

<https://www.britannica.com/topic/philosophical-anthropology>, (pristupljeno 26.4.2024.).

ROSS, D., *Platonova teorija ideja*, Kruzak, Zagreb, 1998.

SAMET, J., *The Historical Controversies Surrounding Innateness*, u: „The Stanford

Encyclopedia of Philosophy“, <https://plato.stanford.edu/archives/sum2023/entries/innateness-history>, (pristupljeno 9.3.2024.).

STROLL, AVRUM, MARTINICH, AP., *Epistemology*, u: „*Encyclopedia Britannica*“, <https://www.britannica.com/topic/epistemology>, (pristupljeno 19. travnja 2024.).

ŠEGEDIN, P., *Pojam uma u Platona*, Matica hrvatska, Zagreb, 2012.

TURNER W., *Plato and Platonism*, u: . „*The Catholic Encyclopedia*“, <http://www.newadvent.org/cathen/12159a.htm>, (pristupljeno 28.3.2024.).

WULF M. , *History of Medieval Philosophy*, sv. 3, London : Longmans, Green & Co., 1909.